

O‘ZBEKISTONDA ISTIQOMAT QILUVCHI KAM SONLI MILLAT VAKILLARINING HUQUQIY MAQOMI: MILLATLARARO TOTUVLIK VA KONSTITUTSIYAVIY KAFOLATLAR

Yusupova Sevara Nizamitdinovna

*Andijon davlat pedagogika instituti tarix kafedrası mudiri,
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.*

e-mail: yusupovasevara1818@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-7039-2107>

UDK: 94(575.1)

Annotatsiya: Mazkur maqola O‘zbekiston hududida yashovchi kam sonli millat va elatlarning huquqiy maqomini konstitutsiyaviy va xalqaro huquq normalari asosida umumiy tahlil qilishga qaratilgan. Unda ko‘p millatli xalqqa ega bo‘lgan jamiyatda millatlararo barqaror munosabatlarni ta‘minlash, fuqarolarning millati va etnik mansubligidan qat‘i nazar bir xil huquq va erkinliklarga ega ekanligi tadqiq etiladi. Yangilangan Konstitutsiya va xalqaro huquq normalari va milliy madaniy markazlarning roli ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kam sonli millatlar, huquqiy maqom, Konstitutsiya, millatlararo totuvlik, bag‘rikenglik, etnik o‘ziga xoslik, milliy madaniy markazlar, inson huquqlari.

Аннотация: Данная статья посвящена комплексному анализу правового статуса национальных меньшинств и этносов, проживающих на территории Узбекистана, на основе норм конституционного и международного права. В работе исследуются вопросы обеспечения стабильных межнациональных отношений в многонациональном обществе, а также равенство прав и свобод граждан независимо от их национальности и этнической принадлежности.

Ключевые слова: национальные меньшинства, правовой статус, Конституция, межнациональное согласие, толерантность, этническая идентичность, национальные культурные центры.

Annotation: This article is devoted to a comprehensive analysis of the legal status of national minorities and ethnic groups living in the territory of Uzbekistan based on the norms of constitutional and international law. The

research examines the issues of ensuring stable interethnic relations in a multi-ethnic society, as well as the equality of rights and freedoms of citizens regardless of their nationality and ethnic origin.

Keywords: national minorities, legal status, Constitution, interethnic harmony, tolerance, ethnic identity, national cultural centers.

KIRISH. (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Bugungi geosiyosiy o‘zgarishlar sharoitida dunyoning ko‘plab mamlakatlarida etnik nizolar va milliy kamsitishlar ijtimoiy beqarorlikka sabab bo‘lmoqda. Bunday murakkab davrda O‘zbekistonning ko‘p millatli xalqi o‘rtasidagi totuvlik va hamjihatlik mamlakatning eng katta boyligi hamda barqaror rivojlanishining strategik asosi hisoblanadi.

O‘zbekiston — qadimdan turli madaniyatlar, tillar va dinlar tutashgan chorraha bo‘lib kelgan. Hozirgi kunda respublikamizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari bir oila farzandlaridek ahil-inoq yashamoqda. Yangilangan Konstitutsiyamizning muqaddimasida “O‘zbekiston xalqi” tushunchasi millatidan qat‘i nazar barcha fuqarolarni birlashtirishi qat‘iy belgilab qo‘yilgan [1]. Bu esa kam sonli millat vakillarining huquqiy maqomi nafaqat qog‘ozda, balki amalda ham yuksak darajada himoyalanganidan dalolat beradi.

Ilmiy adabiyotlarda “kam sonli millatlar” (milliy ozchiliklar) tushunchasiga turli xil yondashuvlar mavjud. Xalqaro huquqshunos olim Erik Trel ta‘rifiga ko‘ra, kam sonli millatlar - bu davlatning qolgan aholisiga nisbatan son jihatdan oz bo‘lgan, hukmron mavqega ega bo‘lmagan, o‘z millati, tilini va

dinini saqlab qolishga intiluvchi fuqarolar guruhidir. [2]

O'zbekiston sharoitida bu tushunchaning o'ziga xos jihati shundaki, mamlakatimizda istiqomat qiluvchi barcha elatlar «kam sonli» bo'lishiga qaramay, ular alohida ajratilgan «ozchilik» emas, balki «O'zbekiston xalqi»ning ajralmas va teng huquqli qismi sifatida e'tirof etiladi. Bu esa g'arb mamlakatlaridagi «minority rights» (kam sonli millatlar huquqlari) konsepsiyasidan farqli o'laroq, integratsion yondashuvga asoslanadi. Ya'ni, davlat nafaqat ularning huquqlarini himoya qiladi, balki ularning o'zligini saqlagan holda jamiyatga to'laqonli moslashishi uchun sharoit yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS). Maqolani tayyorlashda quyidagi ilmiy metodlar qo'llanildi:

➤ Kompleks tahlil: Konstitutsiyaviy va xalqaro huquq normalari o'zaro muvofiqlik darajasi bo'yicha o'rganildi.

➤ Tarixiylik va qiyosiylik: O'zbekistonda milliy masalaga oid qonunchilikning shakllanishi xalqaro tajriba (BMT Deklaratsiyalari) bilan qiyoslandi.

➤ Sotsiologik yondashuv: Milliy madaniy markazlarning jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'rni tahlil qilindi.

ASOSIY QISM (RESULTS AND DISCUSSION). Kam sonli millatlar huquqiy maqomi deganda, ularning o'z etnik o'ziga xosligini saqlab qolish, tili va madaniyatini rivojlantirish borasidagi huquqlari hamda davlat tomonidan beriladigan kafolatlar majmui tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida barcha fuqarolar millati, tili va dinidan qat'i nazar qonun oldida tengligi belgilangan bo'lsa, 4-moddada davlat barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlarini hamda an'analari hurmat qilinishini ta'minlashi shartligi ko'rsatilgan [1].

Ushbu huquqiy maqom quyidagi muhim elementlarni o'z ichiga oladi siyosiy huquqlar davlat boshqaruvida ishtirok etish va saylov huquqi ijtimoiy-madaniy huquqlar o'z ona tilida ta'lim olish va milliy qadriyatlarni asrash diniy erkinlik o'z e'tiqodiga muvofiq diniy amallarni bajarish.

Ma'lumki, har qanday millatning yashab qolishi uning tiliga bog'liq. O'zbekistonda «Davlat tili haqida»gi qonun doirasida kam sonli millatlarning tillarini rivojlantirish uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Bugungi kunda maktablarda o'qish 7 tilda (o'zbek, rus, qoraqalpoq, qozoq, tojik, qirg'iz, turkman) olib borilishi ushbu siyosatning eng yirik yutug'idir [3].

Respublikamizdagi ko'p millatli hududlarda qirg'iz, tojik va boshqa millat vakillari uchun maxsus maktab va sinflarning faoliyati ularning huquqiy maqomi amalda ta'minlanayotganini ko'rsatadi.

O'zbekistonda kam sonli millat vakillarining madaniy ehtiyojlarini qondirishda 140 dan ortiq milliy madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlarining o'rni beqiyosdir. Ular orasida eng yiriklari sifatida Respublika rus madaniyat markazi, Koreys madaniyat markazlari uyushmasi, qozoq, tojik, qirg'iz, turkman va nemis madaniyat markazlarini keltirish mumkin.

Ular nodavlat notijorat tashkiloti sifatida quyidagi vazifalarni bajaradi:

➤ Etnik guruhlarining madaniy merosini saqlash va targ'ib qilish.

➤ Millatlararo nizolarning oldini olish va profilaktika qilish.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ushbu markazlar yiliga 3000 dan ortiq madaniy-ma'rifiy tadbirlar, til kurslari va ilmiy konferensiyalar o'tkazadi. Masalan, birgina Andijon viloyatida qirg'iz, uyg'ur, rus, arman va koreys milliy madaniy markazlari mahalliy aholining etno-madaniy ehtiyojlarini qondirishda faol ishtirok etmoqda. Bu markazlar nafaqat madaniy klub, balki davlat va etnik guruhlar o'rtasidagi muloqot platformasi vazifasini ham bajaradi. Ular orqali milliy ozchilik vakillari o'z takliflarini davlat organlariga yetkazish imkoniyatiga ega.

O'zbekiston tajribasining o'ziga xosligi shundaki, ushbu markazlarning faoliyati davlat tomonidan moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlanadi. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi bu borada muvofiqlashtiruvchi organ sifatida xizmat qiladi.[9]

Xalqaro huquqiy tamoyil (BMT)	O'zbekiston qonunchiligidagi ifodasi	Amaliy mexanizmi
Diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik	Konstitutsiya, 19-modda	Huquqni muhofaza qilish organlari nazorati
Ona tilidan foydalanish huquqi	"Davlat tili haqida"gi qonun	7 ta tilda olib boriladigan maktab ta'limi
Madaniy merosni saqlash	Konstitutsiya, 4-modda	Milliy madaniy markazlarga davlat subsidiyalari
Davlat boshqaruvida ishtirok	Saylov kodeksi	

O'zbekiston BMTning «Milliy yoki etnik, diniy va lisoniy ozchiliklarga mansub shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi Deklaratsiyasi (1992-yil) prinsiplarini to'liq ma'qullagan va milliy qonunchilikka tatbiq etgan. Xalqaro ekspertlar O'zbekistondagi millatlararo bag'rikenglik modelini ko'p millatli jamiyatlar uchun namuna sifatida e'tirof etishmoqda [5].

Bunday qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda «kam sonli millatlar» huquqlari faqat deklarativ hujjatlarda qolib ketmay, balki aniq ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy mexanizmlar bilan mustahkamlangan. Mamlakatda olib borilayotgan «Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari» g'oyasi har bir millat vakilining o'z yurtida baxtli yashashini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

«O'zbekiston Respublikasi xalqaro huquqning to'laonli subyekti sifatida milliy ozchiliklar huquqlarini himoya qilish bo'yicha BMTning universal normalarini o'z milliy qonunchiligiga implementatsiya qilgan. Xususan, BMTning 1992-yil 18-dekabrda «Milliy yoki etnik, diniy va lisoniy ozchiliklarga mansub shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi Deklaratsiyasining 2-moddasida belgilangan «ozchiliklarga mansub shaxslar o'z madaniyatidan foydalanish, o'z diniga e'tiqod qilish va o'z tilidan shaxsiy hayotda hamda ommaviy ravishda erkin foydalanish huquqiga ega» degan qoida [5] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4- va 19-moddalari bilan to'liq uyg'unlik tashkil etadi [1].

Shuningdek, BMTning ushbu Deklaratsiyasi davlatlar zimmasiga ozchiliklarning o'zligini himoya qilish uchun tegishli choralar ko'rish majburiyatini yuklaydi. O'zbekistonda bu majburiyat nafaqat huquqiy normalarda, balki Milliy madaniy markazlar faoliyatini davlat tomonidan moliyalashtirish tizimi orqali ham amalga oshirilmoqda. Bu esa BMTning Inson huquqlari bo'yicha umumjahon

deklaratsiyasida belgilangan tenglik va kamsitmaslik tamoyillarining izchil ta'minlanishidir [5].»

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Kam sonli millatlar huquqini ta'minlashda faqat qonunlar bilan cheklanib qolmasdan, jamiyatda bag'rikenglik madaniyatini yoshlikdan shakllantirish muhim. «Yangi O'zbekiston — bag'rikenglik diyori» g'oyasi ostida o'tkazilayotgan festivallar va madaniy tadbirlar turli etnik guruh yoshlarini yagona maqsad yo'lida birlashtirmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli makonda (internetda) kam sonli millatlar tillarida ilmiy va badiiy resurslarni ko'paytirish kelajakdagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu ularning intellektual salohiyatini oshirishga va milliy o'zligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yosh mustaqil davlatimiz hurlikni ilk kundan boshlab mamlakat hududidagi o'zga millat vakillarining tili, urf-odatini rivojlantirish, ularning kundalik hayotda o'zini chetga olmaslik, hamisha o'zlarini erkin his eta olishlari uchun munosib sharoit yaratishga bel bog'lagan. Hatto davlatning bosh g'oyasi hisoblanmish milliy g'oya tarkibiga kiruvchi asosiy g'oyalardan biri ham aynan Millatlararo totuvlik deb nomlanadi. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan "Harakatlar strategiyasi" va 2030 yilgacha belgilangan "Taraqqiyot strategiyasida" ham millatlar o'rtasidagi totuvlik, ularning jamiyat hayotidagi o'rni, davlat tomonidan kam sonli millat vakillarining ta'minlanishi kerak bo'lgan huquqlari va qonuniy manfaatlar haqida ham tizimli yondashuvlar ko'rsatilgan[4].

Mazkur masala yuzasidan izlanishlar davomida kamsonli millat vakillarining huquqiy maqomini kafolatlanishi faqatgina huquq normalari bilan cheklanmasligi lozimligini ko'rsatmoqda. Bu kabi holatning katta ehtimol bilan shu jamiyatning huquqiy

ong va huquqiy madaniyati darajasiga bevosita bog'liq hisoblanadi. Shu sababli ham kam sonli millat vakillarining huquqiy maqomini mustahkamlash, jamiyatlarda aynan shu huquq tizimining ishlash tamoyiliga ham tayanadi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanganidek, ko'p millatli jamiyatlarda barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti — millatlararo munosabatlarning huquqiy asosda tartibga solinishi va kamsitish holatlarining oldini olishdan iborat. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, kam sonli millat vakillarining huquqlarini e'tirof etish va ularni davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlash ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, huquqiy normalarning samaradorligi ularning ijrosi va aholining huquqiy savodxonligi bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot jarayonida aniqlangan yana bir muhim jihat shundan iboratki, kam sonli millat vakillarining huquqiy maqomini ta'minlashda milliy madaniy markazlar, jamoat birlashmalari va fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni tobora ortib bormoqda. Ushbu institutlar milliy madaniyatni rivojlantirish, millatlararo muloqotni kuchaytirish hamda huquqiy ongni yuksaltirishda muhim ijtimoiy mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday deyish mumkinki, O'zbekistonda yashovchi barcha millat vakillarining huquqlari to'liq

kafolatlangan. Bu masala ayniqsa bosh qomusimizda ham alohida o'rin olgan[1]. Kam sonli millat vakillariga mamlakat hududida o'z ona tillarida so'zlashish, milliy an'ana va odatlarini saqlash va davlat ko'magida ularni rivojlantirish, diniy e'tiqod erkinligi, davlatning boshqaruv faoliyatida ishtirok etish, ta'lim olish va bir qancha huquqlar qonuniy jihatdan kafolatlangan. Shuningdek, O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan milliy madaniy markazlar kam sonli millat vakillarining madaniy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishda muhim institut sifatida faoliyat olib bormoqda.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda kam sonli millat vakillarining huquqiy maqomi mustahkam qonuniy poydevorga ega bo'lib, davlat va jamiyat barqarorligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Tadqiqot natijasida quyidagi takliflar ilgari suriladi: Milliy madaniy markazlarning huquqiy maqomini yanada kengaytirish va ularning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi ishtirokini oshirish, ta'lim tizimida ko'p madaniyatlilik (policultural) tarbiya uslublarini yanada takomillashtirish, millatlararo munosabatlar sohasidagi qonunchilik bazasini xalqaro standartlar asosida doimiy yangilab borish.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI

(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2023. – B. 4-12.
2. <https://trels.lv/publikacijas.html> Веб-сайт Эрика Трелла — публикации Доктор юридических наук Эрик Трелл.
3. [167-I-сон 21.12.1995. “O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqida”gi Qonunga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida](#) O'zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. 21.12.1995 y.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “Tasvir”, 2022. – B. 230-250.
5. Milliy yoki etnik, diniy va lisoniy ozchiliklarga mansub shaxslarning huquqlari to'g'risida Deklaratsiya. BMT, 1992 y.
6. Ismoilov S.A. Millatlararo totuvlik va bag'rikenglik – barqarorlik omili. // O'zbekiston davlat va huquq jurnali. 2023, №1.
7. “Markaziy Osiyo xalqlarining etno-tarixiy jarayonlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallar. – T.: “Toshkent”, 2024.

8. <https://gov.uz/oz/icc>. – Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar qoʻmitasi sayti.

9. Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года.